

O‘YINLARNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ULARNI TASHKIL ETISHNING TEXNOLOGIYALARI

Sarimsoqova Muhayyo

Baxmal pedagogika kolleji

ANNOTATSIYA. Maqolada ta’lim jarayonida didaktik o‘yin va o‘yin texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati, o‘yinlarning klassifikatsiyasi, ko‘rinishlari haqida ma’lumot berish bilan birgalikda musiqa ta’limi jarayonida qo‘llaniladigan o‘yinlardan namunalari ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘yin, jarayon, didaktik o‘yin, qobiliyat, qiziqish, moyillik, ijodiy qobiliyat, komponent, klassifikatsiya, texnologiya

KIRISH. Bugungi axborot texnologiyalari va axborotlar oqimi mislsiz darajada ko‘p bo‘lgan davrda ta’lim tizimida an’anaviy darslar o‘rniga noan’anaviy muqobil ta’limni, ya’ni innovatsion, yangi texnologiyalarni, interfaol ta’limni joriy etishni hayotning o‘zi taqozo etmoqda. Ta’lim jarayonini tashkil etishda, bola shaxsiy qobiliyati, qiziqishi, moyilligi, uning o‘z kuchi imkoniyatlariga ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishini asos qilib olish maqsadga muvofiqdir. Maktabgacha ta’lim jarayoni bola shaxsiga yo‘naltirilishi, tarbiyalanuvchiga oliy qadriyat sifatida qarash dolzarb masalaga aylanmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotida universal o‘quv-biluv ko‘nikmalarini shakllantirish bosh maqsadga aylanmoqda. Bunda tarbiyalanuvchining ehtiyoji, moyilligi, qiziqishi, faolligini oshiruvchi o‘yinli texnologiyalardan vosita sifatida keng foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA O‘yinning qiymati o‘yin-kulgi va dam olish imkoniyatlarini o‘rganish va baholashning iloji yo‘q. So‘nggi o‘n besh yil ichida bizning psixologiya va pedagogikamizda bolalar o‘yini muammolari bo‘yicha individual tadqiqotlar olib borildi. Ular asosan o‘yinning eng qadimgi bosqichlariga, o‘yinda bolalarning ijtimoiy munosabatlari, intellektual rivojlanish o‘yinining ta’sirining ayrim masalalari bilan bog‘liq. Bugungi kunda axborot texnologiyalari jamiyatimiz rivojlanishiga ta’sir etuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo‘lib, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatning o‘ziga xos xususiyati shundaki, axborot texnologiyalari barcha mavjud texnologiyalar, xususan yangi texnologiyalar orasida yetakchi o‘rin egallamoqda. Axborot

texnologiyasi va texnik vositalar samarasini belgilaydigan didaktik materiallardan keng foydalanish Pedagogik texnologiyalar larning asosiy belgilaridan biridir. Milliy dasturda ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarishning bu muhim vositasiga alohida urg'u berilgan. Axborotli vositalar (kompyuter, elektron aloqa, radio, televideniye) dan foydalanish darajasi ikki omil bilan aniqlanadi:

1. O'quv jarayoni uchun axborotli vositalar samara beradigan mavzular yuzasidan didaktik materiallarni ishlab chiqish.

2. Pedagoglarning o'z amaliy faoliyatlarida texnik vositalar va didaktik materiallardan metodik jihatdan to'g'ri foydalana olish tayyorgarligini tekshirish.

Nemis psixolog olimi K.Kross¹ o'yin vositasida bola o'zini tutish, olamni o'rganish, an'analarni bilish, atrof-muhitga moslashish ko'nikmasini shakllantiradi, degan edi. Ta'lim texnologiyasi tushunchasi ta'lim maqsadiga erishish quroli, ya'ni oldindan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish va shu maqsadga erishishning metod, usul va vositalari tizimini, ta'lim jarayonini boshqarishni ifodalaydi. Pedagogik texnologiyaning markaziy muammosi bola shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iborat. Pedagogik texnologiyaning tamoyillari quyidagilardir: kafolatlangan yakuniy natija, ta'limning samaradorligi, qaytuvchan aloqaning mavjudligi, ta'lim maqsadining aniq shakllanganligi. O'yin texnologiyasi ham o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma- ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi. L.S.Vigodskiy o'yinni bolaning ichki ijtimoiy dunyosi, ijtimoiy buyurtmalarni o'zlashtirish vositasi sifatida ta'riflaydi.

Har qanday o'yin muayyan vazifalarni bajaradi:

- maftunkorlik
- kommunikativlik;
- o'z imkoniyatlarini amalga oshirish;
- tashxis;
- o'yin ishtirokchilari o'rtasidagi muloqot;
- ijtimoiylashuvlik.

Ma'lumki, o'yinlar quyidagi to'rt asosiy xususiyatga ega: - erkin rivojlantiruvchi faoliyat, ya'ni bola o'yinni o'zi tanlaydi, unda faol ishtirok etadi. Bunda birinchi navbatda yakuniy natija emas, balki o'yin jarayoni muhim ahamiyatga ega; - ijodiy xarakter, ya'ni o'yin jarayonida bolalar uchun ijod qilishga katta imkoniyatlar mavjud; - emotsional ta'sir — bola o'yinda markaziy o'rin egallashni xohlaydi,

g'olib bo'lishga intiladi, bu bolaning faolligini oshirishga yordam beradi; - asosiy va qo'shimcha qoidalar o'yin mazmuni, uning mantiqiy ketma-ketligini belgilaydi.

O'yin tuzilishiga- maqsad, rejalashtirish, maqsadga erishish, natijalarni tahlil qilish kabi komponentlar kiradi. O'yinning eng asosiy xususiyati uning ijodiyligidadir. U o'zaro kurash, musobaqalashish, raqobat shaklida namoyon bo'ladi. Ilmiy tadqiqod ishlari natijasi shuni ko'rsatadiki, nazariy jihatdan o'yinga faoliyat, jarayon va o'qitish metodi sifatida qarash mumkin. O'yin faoliyat sifatida maqsadni belgilab olish, rejalashtirish va amalga oshirish, natijalarni tahlil qilishni qamrab oladi va bunda shaxs subyekt sifatida o'z imkoniyatlarini to'la amalga oshiradi. O'yinli faoliyatni motivatsiyalash o'yin xarakterining musobaqalashish shartlari, shaxsning o'zini namoyon qila olishi, o'z imkoniyatlarini amalga oshirish ehtiyojlarini qondirishdan kelib chiqadi.

Har qanday texnologiyada, jumladan, o'yin texnologiyalarida ham, o'quv maqsadi aniq belgilanishi zarur. Bu texnologiyaning asosiy negizidir. Maqsad to'g'ri qo'yilishi uchun tarbiyachi bolaga nimani o'rgatmoqchi bo'lganligini bilishi kerak. Bitta mashg'ulotda bitta maqsad qo'yilishi maqsadga muvofiq. Masalan, bolalarni 3 raqami bilan tanishtirish yoki yil fasllari haqida tushuncha berish va h.k. D.B.Elkonin¹ o'z tadqiqotida rolli o'yinning syujeti bilan bir qatorda, uning mazmuni ham mavjud ekanini yozadi, Uning fikrichsa, o'yinda bola kattalar faoliyatining asosiy jixatani aniqroq aks ettirishi o'yinning mazmunini tashkil qiladi.

O'yin texnologiyalari (ayniqsa, bog'cha bolalari uchun) rivojlantiruvchi maqsadlarni (bolaning idrok, xotira, diqqat, tafakkurini rivojlantirish) amalga oshirishi ham mumkin. Bunda o'yin jarayonida yakuniy natija muhimroq bo'ladi. Pedagogik ijrochilik o'yinlarini bola uch yoshdan boshlab o'zlashtira boshlaydi. Shu yoshga kelib bola odamlar o'rtasidagi munosabatlar bilan tanisha boshlaydi, hodisalarning ichki va tashqi tomonlarini ajrata boshlaydi, o'zida ichki kechinmalarni seza boshlaydi. Ularga munosabat bildiradi. Maktabgacha yoshda bolalar o'yin faoliyatini o'zlashtira borib ijtimoiy qadrlil va ijtimoiy baholanuvchi faoliyatga tayyorlana boshlaydilar. Maktabgacha ta'lim tizimida qo'llaniladigan pedagogik o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

1. Bolalar kayfiyatini ko'taruvchi.
2. Hamkorlikka chorlovchi.
3. Bolalarni o'zligini namoyon etishga chorlovchi.
4. Bolalarda o'ziga ishonch hissini shakllantiruvchi, jismoniy va intellektual muammolarni yo'qotishga qaratilgan.
5. Maktabgacha bolalar xatti-harakatidagi cheklanishlarni tavsiflovchi (diagnostika).

6. Bolalar shaxsi strukturasi ijobiy korreksiyalar beruvchi.
7. Millatlararo bag'rikenglikni shakllantiruvchi.
8. Bolalarda ijtimoiy, jamoaviy munosabatlarni shakllantiruvchi o'yinlar.

Pedagogik o'yinlarni quyidagicha tasniflash mumkin. Faoliyat turlariga qarab: ijtimoiy intellektual, mehnat, ijtimoiy va psixologik o'yinlar. Pedagogik jarayonlarning xarakteriga qarab: ta'lim-tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, mahsuldor, ijodiy, psixotexnik o'yinlar. O'yinlar metodlariga qarab: predmetli, sujetli, badiiy rolli, hodisalarni tasavvur etuvchi va drammalashtiruvchi o'yinlar. Predmetlar asosidagi o'yinlar: matematik, biologik, ekologik, musiqali, texnikaviy, jismoniy tarbiyalovchi, iqtisodiy tejamkorlik va ishbilarmonlik, tadbirkorlikni rivojlantiruvchi o'yinlar. Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlarni o'quv tarbiya jarayonida qo'llash quyidagi o'ziga xos xarakterga ega bo'ladi. Birinchidan, rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlar maxsus topshiriqlar majmuasidan iborat bo'ladi. Ikkinchidan, o'yin faoliyatidagi topshiriqlar rangli kublar, g'ishtchalar, kvadratlar, plastilin, karton qog'ozlar, konstruktiv-mexanik majmualarida turli ornament, rasm va jimjimador predmetlar vositasida amalga oshiriladi. Uchinchidan, topshiriqlar mustaqil bajarilishini ta'minlash maqsadida ulrni osondan qiyinga tomon, aniq vaqt oralig'ida sifatli bajarilishini ta'minlash darkor. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida interfaol o'yinlardan foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi. Bu o'yinlar jarayonida bola passiv obyektidan faol subyektga aylanadi.

REFERENCES

1. Yuldoshev J. va boshqalar. Interfaol ta'lim sifat kafolati. - T.: YUNISEF, 2008.
2. Slavenin V.A., Kashirin V.A. Psixologiya i pedagogika. Dlya vuzov. - M.: «Akademiya», 2008.
3. Bogdanovich O.N. Sovremennye formy organizatsii uchebno-vospitatelnogo protsessa. - M.: MOZIR, OOOID «Belyy veter», 2009.
4. Eshbekova Gulabahor Maktabgacha yoshdagi bolalarning yozish ko'nikmalarini shakllantirish muammolari. SCIENCEPROBLEMS.UZ ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ № 12/2 (3)-202 .